

mgr Bartosz Cemborowski
Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem
dr hab. Ewy Golachowskiej, prof. IS PAN i dr. Błażeja Osowskiego, UAM

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Prestiż i funkcjonowanie gwar wielkopolskich w przestrzeni medialnej

Celem pracy jest analiza sposobów funkcjonowania gwar wielkopolskich w sieci internetowej. Badany wariant języka w XX wieku nie cieszył się wysokim prestiżem kojarząc się z językiem słabo wykształconej ludności wiejskiej. Obecnie sytuacja gwar wielkopolskich zmienia się. Respondenci podejmują szereg działań, które mają na celu podniesienie prestiżu gwar, a także komunikują się nimi w sieci. Gwary stają się wyznacznikiem regionalnej identyfikacji i powodem do dumy ich użytkowników

Dotychczas nie powstało żadne opracowanie dotyczące funkcjonowania gwar wielkopolskich w cyberprzestrzeni i ich wzrastającym prestiżu, dlatego niniejsza praca może wypełnić istniejącą lukę.

TEZY przedstawione w pracy:

1. Gwary wielkopolskie, wbrew powszechnej opinii, nie zanikają całkowicie.
2. Klasyczne metody dialektologiczne nie zawsze sprawdzają się w badaniach nad funkcjonowaniem regionalnych odmian polszczyzny w sieci internetowej. Użytkownicy gwar w internecie zamieszkują nie tylko rodzimą Wielkopolskę, ale również inne części kraju, a nawet świata – komunikację umożliwiają im wirtualne narzędzia działające niezależnie od oddalenia w świecie rzeczywistym. Potrzebne jest dostosowanie klasycznych metod do specyfiki badań w internecie.
3. Większość użytkowników dialektu wielkopolskiego nie odróżnia gwar ludowych od miejskich. Ze względu na podobieństwa traktują je (w większości) jako jeden system i

często nazywają *gwarami wielkopolskimi* lub *gwarami poznańskimi*. Na podstawie materiału dostępnego w internecie niemożliwe jest rozdzielenie odmian na żadnym z podsystemów języka

4. W ostatnich latach następuje znaczny wzrost prestiżu gwar wielkopolskich. Wynika on ze zmian w świadomości Wielkopolan i działań związanych z popularyzacją regionalnego systemu. Używanie gwar staje się powodem do dumy.
5. Potrzebne jest wypracowanie definicji gwar w sieci internetowej, która nie będzie odwoływać się do aktualnego zasięgu terytorialnym. W przestrzeniach internetowych komunikują się użytkownicy oddaleni od siebie w świecie rzeczywistym, co sprawia, że granice pomiędzy klasycznymi obszarami dialektologicznymi nabierają innego znaczenia.

Praca składa się z czterech rozdziałów. We wstępie opisane zostały cele, tezy, metodologia oraz materiał badawczy. W zakończeniu przedstawiono wnioski i odniesiono się do tez postawionych we wstępie.

ROZDZIAŁ PIERWSZY dotyczy aktualnego stanu badań nad gwarami wielkopolskimi w sieci internetowej. W analizowanej przestrzeni medialnej komunikują się użytkownicy różnych wariantów, dlatego niezbędne było scharakteryzowanie wewnętrznego zróżnicowania języka w Wielkopolsce. Obszar dialektologiczny dzieli się na dwie przestrzenie. Pierwsza z nich to tzw. Wielkopolska właściwa, w obrębie której występuje pięć subregionów: środkowy, zachodni, wschodni, północny i południowy. Gwary Wielkopolski właściwej pozbawione są elementów językowych interferowanych z sąsiadującymi terenami dialektologicznymi. Przeciwnie stanowi druga grupa – gwar przejściowych, do których zaliczamy Krajnę, Bory Tucholskie, Kociewie, Kujawy i Ziemię chełmińsko-dobrzyńską. Podczas analizy wypowiedzi użytkowników ostatniej z wymienionych grup odnotowywane są cechy językowe charakterystyczne np. dla dialektu mazowieckiego czy kaszubskiego.

ROZDZIAŁ DRUGI poświęcony został cechom gwarowym, jakie występują w języku badanej grupy internautów. Wstęp do tej analizy stanowią rozważania na temat terminów *gwara miejska* i *ludowa*, a także funkcjonowanie tych terminów w świadomości internautów. W niniejszej części pracy zaprezentowano wyniki badań ankietowych oraz przeprowadzonych wywiadów, które dotyczyły różnego postrzegania omawianej terminologii. Na podstawie analizy cech leksykalnych, składniowych i fonetycznych dokonano próby odróżnienia gwar miejskich i ludowych. Dowiodła

ona, że jest to niemożliwe. W kolejnych podrozdziałach opisano język (gwary wielkopolskie lub stylizacje na gwary) używany w sieci. Cechy językowe, będące dla dialektologów wyznacznikiem gwar wielkopolskich, nie pełnią tu żadnej funkcji. Brak mazurzenia i fonetyka międzywyrazowa udźwięczniająca są cechami charakterystycznymi również dla polszczyzny ogólnej oraz zapisu ortograficznego, dlatego przestają pełnić rolę identyfikującą gwary wielkopolskie. Na poziomie sieci internetowej zostały odnotowane inne cechy, które przejmują rolę charakterystycznych wyróżników. Wśród nich znalazły się elementy z zakresu wokalizmu, konsonantyzmu, morfologii i leksyki. Najczęściej odnotowywanymi cechami wokalicznymi są m. in. labializacja i zmiana barw samogłosek przed spółgłoskami nosowymi (głównie realizacja *e* jako *y* przed *n*, *o* jako *u* przed *n*, *e* jako *y* przed *m*, *o* jako *u* przed *m*, rzadziej: *o* jako *y* przed *n* i *o* jako *y* przed *m*). Liczne z zakresu wokalizmu okazały się rozkłady nosowości, w tym rozkład samogłoski *a* na *om* i *on* oraz *ę* na *em* i *en*. Wśród mniej licznych w tej grupie wyróżnić można podnoszenie artykulacji z *e* do *i* oraz przejście *ał* do *oł*. Mniej różnorodnym zbiorem, lecz równie istotnym, są cechy z zakresu konsonantyzmu. W wypowiedziach respondentów występują zaniki wewnątrzwyrazowego *-l-* oraz *-j* na końcach wyrazów. Odnotowywano także zachowane dźwięczne *w*. Z cech morfologicznych żywotne w wypowiedziach internautów są formanty słowotwórcze. Zgodnie z podziałem Moniki Gruchmanowej w analizowanym materiale występują formaty zdrabniające, spieszczające, zgrubiające, nacechowane ekspresywnie i inne. W przypadku analizy leksykalnej trudne w Wielkopolsce staje się odróżnienie regionalizmów od gwaryzmów, co potwierdzają dotychczasowe badania. Na potrzeby niniejszej pracy (za Małgorzatą Witaszek-Samborską) wprowadzono pojęcie regionalizmów w ujęciu szerszym, do których zaliczono regionalizmy w ujęciu węższym, dialektyzmy oraz zapożyczenia. W języku badanej grupy internautów odnotowano zarówno polskie regionalizmy leksykalne, jak również zapożyczenia z języka niemieckiego. Przeprowadzona analiza potwierdza, że gwary całkowicie nie zanikają, a wiele cech jest wciąż żywotnych w wypowiedziach respondentów.

ROZDZIAŁ TRZECI zawiera porównanie prestiżu gwar wielkopolskich oraz prestiżu polszczyzny ogólnej, innych odmian regionalnych oraz języka regionalnego. Poprzez analizę historyczną sytuacji gwar wielkopolskich na przestrzeni lat ukazano wyjątkowość obecnej sytuacji. Wyróżniono siedem okresów w historii gwar wielkopolskich: (I) czas przed XX w., (II) zabory – pozycja do 1918 r., (III) okres międzywojenny – 1918 r.-1939 r., (IV) II wojna światowa – 1939 r.-1945 r., (V) PRL – 1945 r.-1989 r., (VI) okres po 1989 r. – 1989 r.-2009 r., (VII) era rozwoju sieci

internetowej – 2009-2017 r. W rozdziale trzecim przeanalizowano wpływ czynników socjolingwistycznych na postrzeganie gwar. Dokonano przeglądu sposobów podnoszenia prestiżu regionalnego wariantu języka w świecie rzeczywistym. Wśród form promocji znalazły się: tworzenie form pisanych, kodyfikacja, organizacja spotkań z popularyzatorami gwar wielkopolskich oraz wprowadzanie regionalnego wariantu języka do przestrzeni publicznej. Istotny wpływ na wzrastający prestiż gwar wielkopolskich ma autostereotyp Wielkopolanina/Poznaniaka, który jest wysoko wartościowany. Gwary wielkopolskie obok takich cech, jak m. in.: patriotyzm, oszczędność i zaradność stają się jednym ze składowych autostereotypu, co przekłada się na ich pozytywne postrzeganie. Wielkopolanie określają się etnonimami takimi, jak np. *poznańska pyra*, *prawdziwa pyra*, która powinna używać lub chociaż interesować się lokalną gwarą. Ostatnim elementem tego rozdziału stało się użycie do opisu współczesnej sytuacji gwar wielkopolskich koncepcji dyglosji Charlesa Fergusona.

ROZDZIAŁ CZWARTY poświęcony został analizie przestrzeni medialnej i jej wpływu na prestiż gwar. Dokonano w nim przeglądu niniejszej przestrzeni, działań w niej podejmowanych i konsekwencji, jakie mają one na postrzeganie wielkopolskiego wariantu języka. Istotną rolę odgrywają strony www, które można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą witryny w całości poświęcone gwarom wielkopolskim. Do drugiej zalicza się portale nawiązujące w części do lokalnego wariantu języka. Równie ważne w promowaniu gwar wielkopolskich stały się blogi internetowe. Zamieszczane są na nich wpisy, które świadczą o postrzeganiu gwar jako wysoko prestiżowych. Do wpisów blogerów internauci mogą dodawać własne komentarze, z których także wynika, że nie wstydzą się gwar, a wręcz przeciwnie – szyczą się nimi i traktują je jako część regionalnego dziedzictwa. W ostatnim czasie znaczącą popularność zyskały portale społecznościowe, szczególnie największy pośród nich – facebook. Miłośnicy gwar wielkopolskich postanowili wykorzystać sytuację i zaczęli tworzyć w obrębie portalu fanpage’ę. Przestrzeń te skupiają osoby zainteresowane gwarami wielkopolskimi, umożliwiają im naukę lokalnego wariantu języka oraz wzajemną komunikację. Poprzez portale rozprzestrzeniane są inne formy komunikacji, jak np. memy internetowe. Są one specyficznymi grafikami, stanowiącymi połączenie obrazu i tekstu, które pozwalają na naukę wielkopolskich gwar poprzez zabawę. Dzięki nim użytkownicy kodują w swojej pamięci regionalizmy i wykorzystują je w późniejszej komunikacji. Cyberprzestrzeń stała się obszarem, w którym działacze publikują własną twórczość w gwarach wielkopolskich i przekłady znanych tekstów na lokalny wariant języka. Obecnie znajdujemy się w okresie mediów Web 3.0.

Umożliwiają one połączenie w obrębie sieci mediów tradycyjnych. W jednej przestrzeni występują media tradycyjne – telewizja, radio i prasa. W telewizji internetowej ukazują się programy na temat gwar wielkopolskich, w radiu emitowane są słuchowiska i audycje, a w e-prasie publikowane artykuły on-line o lokalnym wariacie języka. Zaprezentowane formy promocji w sieci stały się znaczącymi narzędziami, które wielkopolscy popularyzatorzy i miłośnicy wykorzystują do podnoszenia prestiżu swoich gwar.